

Și în lucrările lui Teofan de la Rila, foarte puțin cunoscute pînă acum, tabloul societății bulgare apare extrem de viu, lectura lăsînd impresia unei scrieri etnografice foarte apropiată de vremea noastră. La fel, în singurul manuscris ce s-a păstrat de la preotul Puncio din Mokreș (Regiunea Lom), un sbornic miscelaneu, se vede, în comparație cu alte manuscrise similare, o deosebită atenție dată povestirilor legate de istoria Bulgariei (despre Ioan de la Rila, despre Asan, despre Ivan Alexandru ș.a.). De asemenea manuscrisul cuprinde o expunere despre Petru cel Mare *singura cunoscută pînă acum în vechea literatură bulgară*. De altfel, din acest punct de vedere, manuscrisul ne rezervă și alte surprize. Este vorba de o povestire interesantă, referitoare la moartea țarului Ivan Alexandru, *neîntîlnită în nici un alt manuscris* și importantă din punct de vedere al evoluției genului. De asemenea, o altă povestire *ce apare iarăși numai în acest manuscris* este aceea a creștinării rușilor. Este clar că Paisie a luat-o după letopisețul rusesc. Dar surprinzător este faptul că povestirea lui cuprinde amănunte *ce lipsesc din letopisețul rusesc*. În sfîrșit, important este faptul că preotul Puncio a pregătit acest manuscris pentru a fi tipărit, scriind în limba nouă bulgară, limba poporului, dar n-a reușit să-și realizeze planul din cauza scumpetei tiparului, deși, după cum afirmă Anghelov, el depășește *Nedelnicul* lui Sofronie de Vrața, (tipărit mai tîrziu (1806), cu ajutorul emigrației bulgare din Țara Românească și al ierarhilor români) «atît din punct de vedere al conținutului, cît și ca limbă, povestirea fiind mult mai vie și mai atrăgătoare» (II, p. 262).

La fel, Alexie Velkovici Popovici din Samokov, este cunoscut printr-un singur manuscris, deosebit de important, deoarece, după copia lui Sofronie de Vrața din 1765, reprezintă cea mai veche copie a *Istoriei* lui Paisie de la Hilandar, dînd cele mai sigure elemente pentru restabilirea manuscrisului original.

Concluziile generale la care ajunge Anghelov sînt deosebit de importante și de aceea ne vom referi la cîteva dintre ele. Ceea ce trebuie subliniat, în primul rînd, este marea număr de manuscrise ce provin de la acești numeroși cărturari, în al doilea rînd, prezența lor în toate regiunile țării și, în sfîrșit, faptul că valoarea lucrărilor lor merită o atenție cu mult mai mare decît aceea care li s-a acordat pînă acum. Fără îndoială, opera lor nu se poate compara cu aceea a lui Paisie de la Hilandar sau Sofronie de Vrața. Dacă Paisie este un istoric și opera sa reprezintă punctul culminant al istoriografiei bulgare din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, lucrarea sa nu apare dintr-o dată și nici pe un teren neexplorat pînă atunci de nimeni. Scrierile acestor contemporani au contribuit și ele în mare măsură la formarea ideologiei ai cărei reprezentanți de seamă au fost cei doi fruntași ai Renașterii bulgare.

Pe de altă parte, numărul lucrărilor anonime — în primul rînd al «damaschinelor» — este foarte mare. Crește numărul celor ce știu să citească, iar literatura bulgară se îmbogățește tematic. Izolarea ei, atît de vizibilă în veacurile anterioare, dispare acum, legăturile cu literatura popoarelor vecine — greci, sîrbi, români, ca și legăturile cu literatura rusă fiind din ce în ce mai puternice. Prin intermediul acestora pătrund ideile iluministe și acest spirit nou se observă în opera celor mai de seamă scriitori ai vremii.

Cărturarii vremii, spre deosebire de cei din secolele anterioare, vorbesc cu curaj despre ei înșiși, despre pregătirea, greutățile și opera lor, al cărei rol social îl înțeleg pe deplin, de luptă împotriva încrecărilor de asimilare din partea beilor turci și a clerului fanariot. De aceea, tendința — mai veche — de a scrie în limba poporului devine acum dominantă.

Deosebit de important este faptul că în copierea, completarea sau alcătuirea diferitelor povestiri sau a istoriei propriu-zise, scriitorii nu înregistrează doar faptele ca atare, ci iau atitudine, demascînd și bîciind defectele individuale și sociale, proclamînd și apărînd cu îndrăzneală anume norme etice. În societatea bulgară, cu o stratificare socială accentuată în această vreme, critica deschisă împotriva bogătașilor și cămătarilor și apărarea celor nedreptățiți apare ca un element nou în literatură. Scrierile eshatologice, atît de des întîlnite în toate literaturile slave medievale, capătă acum un caracter foarte concret. Este vorba de viitorul popoarelor europene și în primul rînd de cele ce stau sub jugul Imperiului Otoman, a cărui prăbușire este indiscutabilă și iminentă. Promotorul acestei idei este Spiridon de la Neamț.

Biserica și literatura bisericească medievală n-a dat niciodată atenție creației populare. De aceea, este cu atît mai surprinzătoare apariția acesteia în manuscrisele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, precedînd cu cîteva zeci de ani inițiativa lui Vuk Karadžić.

Cu toate aceste elemente noi, literatura bulgară din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea rămîne în general legată de tradițiile cărturărești medievale, care în parte își vor continua existența și după apariția lucrărilor lui Paisie de la Hilandar, Sofronie de Vrața sau Petăr Beron. Cu *Istoria slavo-bulgară* a celui dintîi începe noua literatură bulgară. Elementele noi pe care le-am remarcat mai sus înlesnesc apariția ei. Odată cu această nouă literatură, se pune și problema stilului, a unor forme și genuri noi, deosebite de cele medievale. Nașterea literaturii bulgare noi prezintă încă laturi ce trebuie studiate. Una dintre ele — remarcă pe bună dreptate Anghelov — este aceea a legăturilor literaturii și culturii bulgare în general cu aceea a popoarelor vecine în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. «Este necesar să se studieze sub toate